

POETUL ȘI JOCUL DE ȘAH

Gheorghe Munteanu

Cercetări făcute de-a lungul timpului au demonstrat cu precizie că Eminescu juca șah, lucru dovedit în capitolul „Agonia morală și moartea” din celebra biografie pe care i-o consacră G. Călinescu („Viața lui Mihai Eminescu”) precum și în articolul „Partenerii de șah a lui Eminescu” (Revista Est, nr. 8/2004), în care este identificat unul dintre aceia cu care poetul se delecta în mirificul joc. Cunoscută fiind atracția sa pentru visare și libera mișcare a fanteziei pe coordonatele timpului și spațiului, nu ne îndoim că șahul putea trezi tot interesul lui Eminescu, satisfăcându-i pe deplin înclinația spre latura lucidă a vieții. Fără a mai pune la socoteală valențele formative ale jocului de șah, care nu puteau trece neobservate de pedagogul Eminescu.

Și cu toate acestea, nu se întâlnește în opera eminesciană originală urme ale pasiunii lui pentru șah. În nuvela „Sărmanul Dionis”, el preferă să-și vadă eroii, - pe Dan Dionis și pe Maria -, jucând cărți, în episodul vieții lor paradisiace din lună.

În schimb, șahul apare într-o traducere eminesciană din tinerețe, din care putem vedea că Eminescu întâmpină unele greutăți în echivalarea terminologiei șahiste, nu pentru că i-ar fi fost străin jocul de șah, ci pur și simplu fiindcă la data aceea nu putem vorbi despre existența unui limbaj șahist bine articulat la nivelul limbii române. Astfel, numele jocului apare sub forma [șac], simțită ca un neologism neintegrat sistemului flexionar al României [Șac mă delectează], după cum pentru [a muta] piesele se utilizează verbul [a trage], care nu este altceva decât traducerea sensului primordial al verbului german [ziehen], care înseamnă, la jocul de șah și „a muta”.

Este vorba despre nuvela suedeză C.A. Wetterbergh (1804-1889) „Lanțul de aur”, cunoscută lui Eminescu dintr-o versiune germană a lui C.F. Frisch din 1845. Traducerea lui Eminescu, efectuată după toate probabilitățile în 1866 la Cernăuți, vede lumina tiparului în revista „Familia”, nr. 33-37 din lunile octombrie și noiembrie 1866, deci la scurtă vreme după ce redactorul acestei publicații, Iosif Vulcan, îi publicase primele poezii și îi schimbase numele din Eminovici în Eminescu. Versiunea eminesciană a fost republicată în aceeași revistă în 1899, precum și în broșură, în 1927 la Cluj, de către N. Jugănar. Ediția a patra, trilingvă (suedeză – germană – română) a apărut tot la Cluj-Napoca în 1983, și este datorată romanistului Pavel Skårup de la Romansk Institut, Aarhus Universitet, Danemarca.

Redactată într-un complicat sistem de narațiuni în narațiune, nuvela lui Wetterbergh combină credința în spirite cu o intrigă polițistă și o boală mintală. Pe noi ne interesează aici doar episodul în care protagonistul contele Lejonswård câștigă de la ambasadorul spaniol la Stockholm, Don Caldero, la o partidă de șah, un lanț de aur otrăvitor, care va provoca moartea soției sale, Iulia. Reproducem un fragment după ultima ediție citată, care păstrează întocmai limbajul tânărului de 16 ani, caracterizat prin numeroase particularități tributare curentului lingvistic propovăduit de maestrul său cernăuțean, Aron Pumnul.

„Noi ne petreceam adesea un șah, un joc care mi-a făcut totdeauna plăcere. Don Caldero împărtășea gustul meu, și noi ne luptam de multe ori toată seara într-unsingur joc. – Șah mă delectează – zicea el – fiindcă e din toate jocurile mai puțin bazat pe hazard. Hazardul se areată pretutindeni, încât trebuie a căuta vreo placere care sufere atât de puțin pe cât se poate. Petrecerea noastră nu trebuie să le dea loc spiritelor de-a-și face petrecerea lor cu noi.”

În legătură cu tema urmărită, poate nu e lipsit de înțeles să arătăm că punctul de plecare al unei interpretări vulgarizatoare a poemului „Luceafărul” se găsește într-o discuție purtată la tabla de șah între Titu Maiorescu și Ion Al. Brătescu-Voinești, ambii scriitori mari amatori de șah.

Despre practicarea jocului de șah de către Titu Maiorescu, ca, de altfel, de către junimiști în general, există mai multe mărturii. Reda aici doar pe cea a lui Iacob Negruzzi din „Amintiri de la Junimea” (ediția Minerva, București 1970): „Curând după aceea, pe la sfârșitul anului 1863 sau pe la începutul anului 1864 se întoarse și Maiorescu din Berlin și eu m-am grăbit să mă duc să-l văd [...]. Vizita mea nu păru a-i fi plăcut, fiindcă-l tulbura în ocupațiile sale. Maiorescu îmi vorbi cum se vorbește la un tânăr fără importanță; la întrebările mele despre cele ce se petrec la Berlin unde era pe atunci o mare agitație din cauza conflictului dintre guvernul lui Bismarck și parlamentul progresist, Maiorescu răspunse foarte scurt, cu indiferență, și schimbă vorba. Efectul pe care mi-l făcu era foarte departe de ceea ce mă așteptam; eu îmi scurta vizita și ieșii nemulțumit cu încredințarea că laudatul profesor este un pedant și cu sentimentul că acest om nu-mi va fi niciodată prieten, și nici chiar simpatic. Dar lucrurile se schimbă foarte repede. Peste câteva zile Maiorescu întorcându-mi vizita, se întinse cu mine în lungi convorbiri, apoi ne puserăm să jucăm șah, pe urmă reîncepurăm a discuta, așa încât el uită alte vizite ce avea să facă și petrecurăm mai multe ceasuri. Din acel minut am început să-i fiu prieten, cele întâi sentimente ale mele pentru dânsul schimbându-se cu totul.”

În ceea ce îl privește pe I. Al. Brătescu-Voinești, trebuie să evidențiem că acesta a fost un entuziast susținător al jocului de șah la noi, pentru valențele sale educative, acordând în anii '20 un prețios sprijin moral constituirii Federației Române de Șah.

Iată acum și rândurile memorialistice cu pricina semnate de I. Al. Brătescu-Voinești, „Luceafărul”, în volumul „Din pragul apusului”, București, 1937, nr. 3-4, pag. 35-36, din care cităm:

„Într-o dimineață de iunie 1892, pe când aranjam piesele pe eșichier, nu știu ce mi-a venit să recit versurile lui Eminescu:

De greul negrei vecinicii

Părinte, mă dezleagă

Trebuie să vă spun că știam pe atunci, cum știa și Maiorescu, pe dinafară, toate poeziile lui Eminescu.

Apoi, înainte de a începe partida:

– Domnule Maiorescu, eu sunt convins de un lucru.

– Anume?

– Cum să mă explic eu mai clar! Vedeți, Luceafărul lui Eminescu e o baladă. De obicei, baladele produc cetitorului o mare încântare, un fel de beție

fermecătoare, o stare sufletească asemănătoare cu aceea pe care ne-o pricinuiște o sonată sau o simfonie. Mă gândesc la cele mai frumoase balade pe cari le cunosc, - citirea nici uneia din ele nu mi-a sugerat gânduri că ea trebuie să fi izvorât dintr-o adâncă sfâșiere îndurată de autor. Ei bine, citirea Luceafărului mă face să cred că Eminescu a fost îndemnat să-l scrie de o mare durere pe care trebuie s-o fi îndurat. Ce ziceți?

Maiorescu mă privea zâmbind. Când am terminat zise:

– Vous êtes le premier à me poser cette question.

Apoi, după o aruncătură de ochi spre ușile salonașului:

– Da, ai dreptate. Luceafărul a răsărit din noaptea unei mari dureri. Am să-ți fac o mărturisire, dar și o rugămintă: păstrează-o pentru mai târziu.”

THE POET AND THE CHESS GAME

SUMMARY

In this article are related some aspects from the life of the great poet Mihai Eminescu, that of playing chess.